Papp Endre

Palimpszeszt – avagy 30 éves a *Hitel*

S otrombán dörömböl az ajtón a kényszer: harmincéves a *Hitel*, tessék valami szépet írni múltról, elhivatottságról, vállalásról, megmaradásról etc.! Nos, Széchenyi már agyonidézve, talán Csóritól valami nem elcsépeltet, esetleg Illyés… Esetleg Illyés! Melyik agyi dúcból indult el az ingerület, hol tárolódik az efféle elfelejtett információ, rejtély, ám egyszer csak eszembe jutott: *Hiány a kéziratban*. Mi is ez? Egy régen olvasott Illyés-vers még az egyetemről: Tamás Attila ugyancsak gondosan elemezte szemináriumán.

Ameddig a szérű alól kiállt,
a szekér rúdját belepte a hó;
vagy csak talán a hold –
Az udvar fehér volt, az éj hideg
egyanyaguan kint, bent, szérűben, pajtában, és
a sövényfalú istálló sem volt olyan
langyos, legalább, ahogy a legenda
ott helyben már erőltetni akarta,
bégetéssel, pásztordudával,
tejszagú tehén-lehelettel.

A három királyok már elvonúltak;
el a tömeg, mely bámészan velük tolult;
halkult a nyáj-kolomp; már domb mögül,
befejeződött
egyre rendezésszerűbben
a nyitó ünnepély, a még a korok kezdetén
oly aprólékosan megíratott
prológusnak szánt esemény.
Az idős férfi – favillát, nyírseprőt találva –
rendezni kezdte a sokadalom nyomát.

Papp Endre (1967) kritikus, a *Hitel* főszerkesztője.

Az aranyedények, a gyöngyök,
a kápráztató keleti ruhák
– futtathatta a sarkokig okos szemét –
sehol; aranyat, bíbort csak a szalma
ötvözött-szőtt a mécsvilággal.
S az élelmiszer? A kosár füge?
Még az a – de milyen ötletből is hozott –
mirha is eltünt
és el – no lám – az itató-vödör.

Tán bűválom volt az egész. A mutatványosokkal
gyűlnek az ilyen országos búcsúkba
varázstudók; csinálnak különb tréfát is azok,
ingó hajót piacnyi nép alá, az égre még egy holdat és napot!

Rakjunk rendet csak vén fejünkben is.
De nem, hisz ott van az a gyermek;
itt ez a szegény megesett lány;
itt miattuk az a tömeg, mely…
igen, az a jó vödröm is eltünt.
Talán a kút körül? De itt sincs.
Mit lehet tenni? Késő van, nyugodjunk –
mondta, miközben elvégezte köznapin,
oly régi földlakóként, hogy már szinte háziállat-szeliden
a lefekvés előtt valókat,
észre se véve, feje fölött magasan,
hogy' aludt ki színpadszerű
sóhajjal szinte végül is
a szerepén tul ottfeledt,
ügybuzgón ott állingó csillag.

Nyújtotta bent a barmok hű leheletét
mind láthatóbbra:
hosszabbra, festőibbre a legenda.
De mit jelentett ugyanekkor ez
a helyzetismerőnek? –
Csúsztak be éppoly messze nyúlva, vastagon
a fagy kígyói is az ajtólap alatt,
valóságosan marva bokát és fület –
Almot s rá trágyát dobott hát a rés elé,
mint mindenütt szokás, a férfi, mielőtt
letette s alvásra biztatta nyugtalankodó
fejét, az annyi új élménnyel gazdagultat.

„Emlékszik maga valami ékszerekre?" Szólt
már hazafele, épp egy kút mellett haladva.
Éjszaka volt most is, ugyanaz a holdvilág.
„Emlékszem", válaszolt a lány sokára s könnye folyt.

„Hova lehettek?" „Nem tudom."
És újra sírt. És most a vén is könnyezett.
Ő sem a veszteség miatt.
A kiszolgáltatottság lett félelmetes.
Nem kérték, hogy milliomosok legyenek.
S most nincstelenebbek voltak, mint azelőtt.
Csakugyan, hova lett a kincs? Ki érti ezt?
A szövegből itt néhány sor tán kimaradt?
Vagy kellék volt mégis mind az a ragyogás?
De hát akkor ez a gyermek? Rá mi vár?

Álltak a kútnál, míg csak az öszvér ivott,
(mert azzal voltak, nem szamárral) majd a vén
inni húzott a lánynak is, magának is.
Majd: itt háljanak? Egymástól várták a szót.
Szembefordultak. Aztán bólintott a vén.
S mintha súgásból utasitást hallana,
hang nélkül lecsatolta a két takarót,

ágat nyesett, az árokból avart kapart
és tette dolgát zökkenéstelen
és folyt azontul minden aprólékosan,
ahogy a korok kezdetén megíratott.

Hogyan is értekezett erről Tamás professzor az Illyés-tanulmányában? „A dolgok valahogy másmilyenek, mint amilyennek mondják őket." A legenda megszépíti a valóságot, mondhatni, néhány momentumában hamis. Szemfényvesztéssel van dolgunk, ami a maga metaforájában a költő számára illúzióvesztést jelent a maga élethelyzetében. Ősi tisztaság- és életforrásjelkép a kút – s még az itatóvödör is eltűnt… 1965 januárjában jelent meg a vers: forradalmárok a börtönben és a bitófán, a társadalom konszolidálva, az írók domesztikálva.

S ha már a metaforikus jelentést említettem: akadnak befejezetlen történetek a Bibliában. Ott van mindjárt a feltámasztott Lázár esete. Jézus ekképpen bocsátja útjára: „Oldjátok fel, és hagyjátok elmenni!" Hová ment, mi lett vele? Nem fontos. Ő csak egy epizodista. S a Jézus megfeszítésekor feltámasztott szentek, akik, megnyílván sírjuk, bementek a városba? S aztán? Mihez kezd egy feltámasztott? Hazamegy, ha van hová? Esetleg újra meghal, immáron másodjára is – halálra való feltámasztottság?! –, vagy ellenkezőleg: a mennybe száll? De

ők, ismétlem, csak mellékszereplők, eszközei a megváltás csodájának. Kiszolgáltatottságuk rettentő. Illyés pedig a kiválasztott hősök kiszolgáltatottságáról elmélkedik – az is félelmetes. Mindez az evangéliumban, az örömhírben – mert minden elrendeltetett.

Ám ha mégis, mindez csak szövegromlás, s hiány van a kéziratban, akár egy egész bekezdés. S akkor ebből a feltételezéstől elrugaszkodva, ez az ünnepi írás legyen egy palimpszeszt: egy örökölt szöveg felülírása!

Mert ez a vers a maga jelképességében rólunk is szólhat, mai „hitelesekről". Elmentek már a háromkirályok, Csoóriék, maradt a napi aprómunka, s „a kiszolgáltatottság lett félelmetes". A múlt csak mutatvány lett volna, illúzió? S tényleg: micsoda infantilizmus azt hinni, hogy a szép szó megvéd bármitől is. Hogy azt mondjuk, Ady Endre, Németh László meg Tamási Áron, s a szerzés akarása, az ösztönök kiélésének önzése – no és a mindenkori történelmi „szükségszerűség" – egy csapásra méltányosságba és részvétbe fordul: magyarok, összetartozunk! Bár lássuk be, végtére az úr és a szolga is összetartozik… Persze, persze, de a közös lelkiség és a közös tudat, meg a sorsközösség… és a szellem erejével nemzet teremthető… Elméletben, igen. Valójában a műveltség és az erkölcsi elvek egyre kevésbé támasztanak azonosságtudatot. A közösségi érvényű célkitűzésekből magánhitek lettek. A sorsirodalom immár az öregek sportja.

Most minden önmagáért van. A hatalom azért, hogy több legyen belőle. Az alkalmazkodás, hogy igazolja magát. A szónoklat, hogy alibiként elhangozzon. A pénz azért, hogy sokszorozódjon, s ha kaptál belőle, elhallgattasson. „Hát persze, hogy nem történt semmi, / sör habzik, folyik az ulti-parti, / kockázatnak elég is ennyi, / minek a sebeket fölvakarni, / minek akarni, / fényesen hasítani bizonytalanba!" Így siratta a Színészkirály–Latinovitsot Nagy László 1976-ban. Hogy mellesleg valami rohad a lelkekben, s meggörbült az önbecsülés gerince? Mi közünk hozzá? Az az „átkos" pudvás világa volt, most építkezünk! Szerzésre, irányításra, sikerre vagyunk ítélve – zengi a hivatalos optimizmus. Állami létünket fenyegetik, nemzeti öntudatunktól, kultúránktól akarnak megfosztani, alávetett helyzetbe akarnak hozni – kiabálja a központi vészhírforrás. Győztes és áldozat, két énünk, karöltve jár – furcsa duett, jegyezhetnénk meg pikírten, ám tévednénk, ha ezt tennénk. E párosítás bevett hatalomtechnikai elv, az elmúlt száz év európai történelme a bizonyíték rá.

„…a hatalmi ösztön nálunk teljesen távol esik attól, amit nemzeti ösztönnek nevezünk" – állapította meg Csoóri Sándor *Hitel*-indító esszéjében 1988-ban. Ezt most a mindennapos retorikára gondolva biztosan nem mondhatjuk. Szavakban régen nem volt ennyire magyar ez az ország. Emlékezetéről, műveltségéről, történelmi tudatáról, együttérzéséről és az egymás iránti felelősségvállalásáról is elmondhatjuk ugyanezt? S a realitásérzékkel hogyan állunk?

„Közösségi vezetéshez és irányításhoz, mint általában minden alkotáshoz, két dolog szükséges: a ténylegesen keresztülvihető dolgokat szem előtt tartó gyakorlati realizmus és a feladatok belső törvényeit jól felismerő lényeglátás.

Ha egy közösség a hazugságnak valamiféle zsákutcájába beleszorul, annak első következménye az, hogy nem talál realista és lényeglátó embereket, akikre a maga vezetését rábízhassa. Talál bőségben gyakorlatias embereket, akiknek a számára a gyakorlati munka vagy érvényesülés lehetősége áll mindenekfelett, s ennek érdekében hajlandók abban az értelemben »realisták« lenni, hogy a hazugság fennálló és érvényesülő konstrukcióját elfogadják valóságnak. Realizmusuk ilyen módon egy alapvetően hazug építmény megtámasztásában, erősítésében és a tényleges lehetőségek hamis feltételei között való ide-oda tologatásban merül ki. A másik oldalon a lényeglátás adományával megáldott emberek vagy más kifejezési formát keresnek, vagy szűkebb, kisebb közösségekbe vonulnak, majd mind nagyobb mértékben izolálódnak, duzzogásba, sértődöttségbe, különcségbe vagy ádáz prófétaságba szorulnak; egyidejűleg a különcök és az ádáz próféták válnak arra alkalmassá, hogy a lényeg megmondását magukra vállalják" – ekképpen vélekedett Bibó István az eltorzult magyar alkatról.

Nem tagadható: a túlfeszült lényeglátás és kísérő szerepei a *Hitel*t is fenyegették, illetve kísértik ma is. Miért nem lehet elhinni, hogy végre – ha nehezen is, de – jó irányba tart a magyarság? – dörgölheti az orrom alá a feddő kérdést az árulást szimatoló konformista. Minek ez a duzzogás, a pár órás kocsmaforradalmak? Nyugodjunk bele, hogy epizodisták vagyunk a nagy történetben, melyet nem irodalmi lapszerkesztők írnak. Tessék alázattal, „szinte háziállatszeliden" szolgálni! De én például – csak a magam nevében beszélhetek, ha ugyan felemelkedhetek a példa magasába – nem szeretnék hamis realista sem lenni! Radikálisabb kiterjesztésben az állítás fogalmazódhat imígyen is: Nem szeretnék naiv balek sem lenni! Értjük-e a fentiek tükrében, hogy az Illyés-vers „zökkenőmentes" dologtevése nem téves realizmus? Nem lehet az, mert egy magasabb értelembe vetett bizakodás tölti el emelkedettséggel.

Mégiscsak egy közismert Csoóri-idézethez kanyarodom vissza: „…nekünk az élet hitelét, a szavak hitelét, a szétszórtságában is összetartozó nép hitelét, a lángok, a romok, a vér mocskai közé került ember hitelét is vissza kell szereznünk". Mit akarok ezzel a romantikus dagállyal kezdeni? – kérdezhetik a pragmatisták vértelen ajkaikon szűrve át a hangot. Nos, valóban, töprengjünk el rajta: vajon mennyire eltávolítottak tőlünk a harminc évvel ezelőtti jelentések? Hozzáférhető még az az őszinte pátosz, amely az eredeti célkitűzéseket szavakba formázta? A nemzetfogalom szellemi, lelki, és erkölcsi eszményítése tartható-e még? Visszakérdezhetek? Ki radírozta ki a magyar művelődés történetéből azt az 1943. május 15-én kelt, Illés Endre, Illyés Gyula, Kodolányi János, Márai Sándor, Tamási Áron, Veres Péter és Zilahy Lajos által szignózott, a *Magyar Csillag*ban megjelent hitvallást, mely szerint: „Irodalmunk történelméből is úgy ismeretes a magyar író, mint nemzetének lelkiismerete"? Ki írta rá elmaszatolódott hiátusára, hogy az író csak önmagával és a bankszámlájával törődjön, s hogy a nemzet immár nem érzelmileg motivált viszony a létezéshez, hanem hatalmi eszköz? S amennyire közösségi ethosz, annyira magánérdek is az iro-

dalom. Ahogyan Görömbei András fogalmazta: a vele való foglalkozás mindig egzisztenciális ügy.

Mit akarok ezekkel az ódon elvekkel? Némileg más kulturális élményekkel, társadalmilag lefokozva bár, mégis: hinni bennük! – bármennyire is kínosan hangozhat ez ma a hiperrealista önzés világában. Amúgy a világ aktuális állapotában való léte erkölcsi megfontolások alapján nonszensz – tehát akár legyinthetnénk is. De bármennyire fogja kiforgatni a digitális univerzum az embert önmagából, egy fölöttes – s tegyük a szívünkre a kezünket: sokszor kényelmetlennek érzett – hatóságunk mégis van: a lelkiismeretünk. A totális manipuláció idején jött el az írástudók ideje. Feladatuk a korrekció, a realitások, a jelenbe zártságból a kilátás esélyét kínáló hagyomány felfedezése. Palimpszeszt!

Tartozom még egy záró magyarázattal. Azért váltogattam szeszélyesen az alanyok számát és személyét, mert szeretném remélni, hogy a *Hitel* nemcsak papír és nyomdafesték, hanem közösség is. Az én sokszor mi is lehet.

Boldizsár Zsuzsa: Tál pásztormotívummal [Folk Kollekció] (porcelán, 22×22×3 cm, 2010)